

С. І. Спільниккандидат філософських наук, доцент
Класичний приватний університет

ВЗАЄМОДІЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМ В КОНТЕКСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ

Актуальність статті полягає в тому, що Державна кримінально-виконавча служба України відноситься до числа суб'єктів протидії злочинності. Протидія злочинності – це безперервний процес, який реалізовується за допомогою діяльності ряду суб'єктів. На сьогоднішній день на законодавчому та підзаконному рівнях передбачено цілий комплекс таких суб'єктів. Зрозуміло, що ефективна протидія злочинності можлива лише в результаті їх взаємодії. У іншому ж випадку дані суб'єкти не тільки не зможуть досягнути поставленої мети, але і будуть заважати один одному. Метою статті є дослідження питання взаємодії пенітенціарної та освітньої систем в частині профілактики злочинності. У статті розглядається питання взаємодії пенітенціарної та освітньої систем в частині профілактики злочинності. Підтримано позицію, відповідно до якої суб'єкти протидії злочинності диференціюються на дві групи: спеціальні суб'єкти та ті, що діють на загальносоціальному рівні. Встановлено, що наявність освіти – важливий фактор, який дозволяє засудженим до позбавлення волі, після відбування покарання, швидко знайти роботу, що прискорює процес їх ресоціалізації. Наголошено на наявності проблеми можливості отримання засудженими до позбавлення волі вищої освіти. Доведено, що вирішення означеної проблеми полягає у: 1) наданні можливості засудженим до позбавлення волі отримувати вищу освіту шляхом дистанційного навчання; 2) впровадженні інституту координаторів; 3) внесення відповідних змін до КВК України; 4) врегулюванні питання щодо можливості забезпечення практичної підготовки засуджених, які навчатимуться у закладах вищої освіти; 5) внесенні необхідних змін до законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» тощо. Наголошено, що дистанційний вид навчання в епоху пандемії зарекомендував себе як сучасний та прогресивний засіб отримання інформації. За допомогою дистанційної форми навчання засуджені зможуть отримувати якісну освіту, наявність якої априорі підвищить їх можливості отримати після закінчення строку відбування покарання достойну роботу та, як наслідок, стати на шлях остаточного виправлення та соціалізації. Зроблено висновок, що взаємодія пенітенціарної та освітньої систем відіграє важливу роль в контексті профілактики злочинності. Для підвищення рівня даної взаємодії, необхідно внести ряд змін до Кримінально-виконавчого кодексу України та законів України «Про освіту», «Про вищу освіту».

Ключові слова: суб'єкти протидії злочинності, злочинність, протидія злочинності, профілактика, кримінологія, Державна кримінально-виконавча служба України.

Актуальність теми. Як і більшість правоохоронних органів, Державна кримінально-виконавча служба України відноситься до числа суб'єктів протидії злочинності. Протидія злочинності – це безперервний процес, який реалізовується за допомогою діяльності ряду суб'єктів. На сьогоднішній день на законодавчому та підзаконному рівнях передбачено цілий комплекс таких суб'єктів. Зрозуміло, що ефективна протидія злочинності можлива лише в результаті їх взаємодії. У іншому ж випадку дані суб'єкти не тільки не зможуть досягнути поставленої мети, але і будуть заважати один одному.

Стан дослідження. Зауважимо, що питанню взаємодії суб'єктів протидії злочинності приділяли та приділяють увагу такі вітчизняні вчені, як О. М. Бандурка, І. Г. Богатирев, О. Ю. Бусол, В. М. Бесчастний, В. В. Василевич, Є. М. Блажівський, В. І. Борисов, А. А. Вознюк, А. В. Градецький, С. К. Гречанюк, В. К. Грищук, О. М. Джужа, А. О. Джужа, О. О. Дудоров, О. С. Іщук, А. В. Коваленко, І. М. Копотун, В. М. Куц, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Д. М. Миронюк, С. А. Мозоль, Ю. В. Орлов, В. В. Сазонов, В. В. Сокуренько, А. Є. Фоменко, П. Л. Фріс, В. В. Шаблистий, О.П. Шайтуро, О. Д. Шевченко та ін.

Не дивлячись на це, на сьогоднішній день дослідження питання взаємодії пенітенціарної та освітньої систем в частині профілактики злочинності носить фрагментарний характер.

Метою цієї статті є дослідження питання взаємодії пенітенціарної та освітньої систем в частині профілактики злочинності.

Виклад основного матеріалу. А.Є. Фоменко, розглядаючи на дисертаційному рівні питання взаємодії поліції з іншими суб'єктами протидії злочинності, висловив думку про те, що поліція тісно взаємодіє в питанні протидії злочинності як із загальними суб'єктами протидії злочинності (суб'єкти, які діють на загальносоціальному рівні (підприємства, установи, організації, органи місцевого самоврядування тощо), так і зі спеціальними, якими виступають інші правоохоронні органи [1, с. 16].

Таким чином, вчений диференціює суб'єктів протидії злочинності на дві основні групи:

- 1) суб'єкти, які діють на загальносоціальному рівні;
- 2) спеціальні суб'єкти.

Такий поділ пов'язаний з функціональними завданнями, що стоять перед цими суб'єктами. До числа перших (саме за такою класифікацією) відносяться суб'єкти, діяльність яких не спеціалізується саме на протидії злочинності. Не дивлячись на це, в жодному випадку не можна розглядати їх роль в системі протидії злочинності в якості факультативної. Тільки єдність всіх суб'єктів протидії злочинності та їх ефективна взаємодія між собою можуть слугувати запорукою успіху у вирішенні даного питання.

До числа другої категорії можна віднести суб'єктів, згаданих у Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», а також інші правоохоронні органи, обов'язком яких є попередження та боротьба зі злочинністю.

Звісно, за такої класифікації Державна кримінально-виконавча служба відноситься саме до другої категорії суб'єктів, адже цей орган покликаний на здійснення правозастосовних та правоохоронних функцій.

Відповідно до п. 7 ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», одним з основних принципів діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України є взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, благодійними і релігійними організаціями [2].

Враховуючи той факт, що до числа органів державної влади відносяться і правоохо-

ронні органи, можна зробити висновок про те, що на сьогоднішній день на законодавчому рівні закріплена важливість та необхідність взаємодії Державної кримінально-виконавчої служби з різними суб'єктами суспільних відносин (загальними та спеціальними) у найрізноманітніших напрямках діяльності (у тому числі в частині протидії злочинності).

Зауважимо, що на схожому принципі базується і пробація. Зокрема, у ч. 1 ст. 5 «Принципи пробації» Закону України «Про пробацію» зазначається, що пробація ґрунтується на ряді принципів, серед яких принцип взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та громадянами [3].

Даний перелік є майже ідентичним з викладеним вище, проте у ньому згадується категорія окремих громадян та відсутні такі суб'єкти правовідносин, як благодійні та релігійні організації.

Можливо, враховуючи той факт, що в багатьох випадках така взаємодія спрямована на досягнення схожих цілей, доречно синхронізувати чинні редакції п. 7 ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та ч. 1 ст. 5 Закону України «Про пробацію» шляхом доповнення їх відповідними суб'єктами суспільних відносин.

Отже, в процесі своєї діяльності Державна кримінально-виконавча служба України може взаємодіяти з загальними та спеціальними суб'єктами протидії злочинності.

Проаналізуємо взаємодію пенітенціарної та освітньої систем в контексті профілактики злочинності (тобто зв'язок Державної кримінально-виправної служби із загальними суб'єктами протидії злочинності).

Відповідно до ст. 53 Конституції України, кожен має право на освіту. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. При цьому, громадяни України мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі [4].

Право на освіту є одним з найбільш важливих прав людини. Його реалізація в багатьох випадках є запорукою знаходження фізичною особою свого місця в суспільстві.

Враховуючи це, важливе значення в процесі ресоціалізації засуджених (а отже і в якості заходу, спрямованого на протидію злочинності) відіграє налагодження взаємодії двох систем: пенітенціарної та освітньої. Як зазначає О.Д. Шевченко, відсутність трудової спеціальності, корисних трудових занять - це криміногенний фактор, який часто призводить до вчинення злочинів. Тому виникає необхідність вивчати і використовувати досвід щодо можливості здобуття освіти в пенітенціарних закладах деяких зарубіжних країн і упровадження їх в установах виконання покарань України. Тому треба звернути увагу на рівень взаємодії двох систем: пенітенціарної та освітньої в Україні. Освіта в місцях позбавлення волі має свої особливості та деякі обмеження. Законодавчого закріплення можливості отримання загальноосвітнього, професійно-технічного навчання та вищої освіти особами, засудженими до позбавлення волі, зовсім недостатньо для того, щоб констатувати, що проблема освіти в пенітенціарній системі успішно вирішується, бо недоліками є слабе фінансування державою, відсутність обладнання та приміщення. Потребує вдосконалення сам механізм отримання освіти та якості отримання освіти в установах виконання покарань [5, с. 34].

Дійсно, на сьогоднішній день у всьому світі цінується саме кваліфікований труд. Відтак, засуджені, які мають відповідну освіту значно легше проходять процес ресоціалізації та знаходять себе після залишення ними пенітенціарних установ, адже особи, які не мають освіти, як правило, залучаються до сезонних робіт, що призводить до браку коштів та відсутності соціальних контактів.

У ст. 125 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) закріплюється право засуджених на здобуття повної загальної середньої освіти. При цьому, держава гарантує засудженим право на самоосвіту та можливість навчання в загальноосвітніх навчальних закладах колоній (загальноосвітні школи трьох ступенів), які створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Важливо, що засудженні можуть не тільки безкоштовно отримати безкоштовну освіту, але і безкоштовно забезпечуються необхідним канцелярським приладдям та підручниками. Крім того, для засуджених, які не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в даній колонії, надається можливість

підготовки на курсах професійного навчання робітників на виробництві [6].

Не дивлячись на перелічені законодавчі положення, така спільна діяльність закладів освіти та пенітенціарних установ містить ряд недоліків, які необхідно оперативно вирішувати. Зокрема, як було сказано вище, на сьогоднішній день подібні заходи не фінансуються на належному рівні, крім того, механізм отримання освіти є недосконалим. Особливо це стосується обмежених можливостей студентів із числа засуджених, покидати стіни пенітенціарних установ з метою отримання відповідних знань (наприклад, відвідування бібліотек, закладів культури, проведення практичних занять), а також проблеми можливості заочного навчання у закладах освіти та отримання вищої освіти.

Цікаве вирішення останньої проблеми пропонує С.К. Гречанюк, який вбачає широкі перспективи у запровадженні дистанційного навчання засуджених. Для цього, на думку науковця, необхідно розробити Положення про дистанційне навчання засуджених до позбавлення волі, а також порядок взаємодії кримінально-виконавчих установ з відповідними закладами освіти по організації дистанційного навчання засуджених. Створити спеціальні факультети, де розглядатимуться заявки на здобуття освіти засудженими, складатимуть програми такого навчання, навчально-тематичні плани, займатимуться прийманням іспитів. На державному рівні вирішити питання щодо: 1) нормативно-правового закріплення означеної можливості; 2) порядку взаємодії установи надання освіти з виправними установами; 3) фінансового забезпечення; – науково-методичного забезпечення [7, с. 184].

Думається, запропонована думка є слушною. Тим паче, дистанційний вид навчання в епоху пандемії зарекомендував себе як сучасний та прогресивний засіб отримання інформації. За допомогою дистанційної форми навчання засуджені зможуть отримувати якісну освіту, наявність якої априорі підвищить їх можливості отримати після закінчення строку відбування покарання достойну роботу та, як наслідок, стати на шлях остаточного виправлення та соціалізації.

Окремою проблемою є те, що держава гарантує лише загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених до позбавлення волі, не закріплюючи подібні можливості для отримання вищої освіти.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та зважаючи на необхідність дотри-

мання особливих умов щодо засуджених, основні форми, які можна застосовувати для навчання у закладах вищої освіти, – екстернатна та дистанційна. Однак ці форми все одно передбачають певну, хоча й зовсім невелику, частину навчального часу для відвідування закладу освіти, що, у свою чергу, є великою проблемою, зважаючи на першочерговість виконання режиму установи. Така проблема потребує розробки та впровадження інституту координаторів (посередників) між закладом вищої освіти та засудженим, причому такі координатори мають бути і у закладі вищої освіти, і у виправній установі [8, с. 53].

Для реалізації даної мети важливо внести відповідні зміни до КВК України. Зокрема, пропонуємо включити до чинної редакції даного нормативно-правового акта ст. 126¹ «Право засуджених до позбавлення волі на здобуття вищої освіти», яку викласти в наступній редакції:

«1. У колоніях відповідно до законів України «Про освіту» та «Вищу освіту» забезпечується можливість отримання засудженими до позбавлення волі вищої освіти в дистанційній формі.

2. На період проходження екзаменаційних сесій та атестацій засуджені, які навчаються у закладах вищої освіти, звільняються від роботи на строк, передбачений законодавством. Заробітна плата їм за цей період не нараховується, харчування надається безоплатно.

3. Навчання засуджених у закладах вищої освіти заохочується і враховується при визначенні ступеня їхнього виправлення.

4. Порядок здійснення практичної підготовки засуджених до позбавлення волі, які навчаються у закладах вищої освіти, регламентується відповідно до ст. 51 Закону України «Про вищу освіту».

При цьому, важливо внести відповідні зміни до названої вище ст. 51 Закону України «Про вищу освіту» шляхом включення до її змісту ч. 4, в якій регламентувати порядок проходження практичної підготовки засудженими до позбавлення волі з урахуванням відповідних обмежень (наприклад, шляхом створення при Державній кримінально-виконавчій службі спеціальних підприємств, установ та організацій, або ж шляхом закріплення обов'язку проходження практичної підготовки після звільнення з місць позбавлення волі тощо).

Таким чином, вирішення означеної проблеми полягає у: 1) наданні можливості засудженим до позбавлення волі отримувати вищу освіту шляхом дистанційного навчання; 2) впро-

вадженні інституту координаторів; 3) внесення відповідних змін до КВК України; 4) врегулюванні питання щодо можливості забезпечення практичної підготовки засуджених, які навчаються у закладах вищої освіти; 5) внесенні необхідних змін до законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» тощо.

З викладеного слідує, що можливість отримання засудженими вищої освіти в дистанційній формі – це важливий та ефективний засіб ресоціалізації засуджених до позбавлення волі, реалізація якого потребує взаємодії закладів освіти та пенітенціарних установ.

Погоджуємось із думкою А.В. Градецького про те, що дистанційна освіта має наступні позитивні якості:

1) забезпечує рівні з іншими громадянами можливості здобуття освіти, що повністю відповідає реалізації відповідного конституційного права;

2) надає засудженим додаткову гарантію на вибір професії, що підвищує ймовірність їх працевлаштування після звільнення;

3) припускає можливість займатися в зручний час, в зручному місці і режимі, що не перешкоджає застосуванню основних засобів виправлення;

4) відводить на вивчення дисципліни нерегламентований відрізок часу, що в умовах місць позбавлення волі набуває якісно нового значення;

5) за наявності мережі Інтернет, вирішує проблему забезпечення засуджених-студентів навчальними матеріалами, підручниками. Існує можливість одночасного звернення до багатьох джерел наукової інформації (електронних бібліотек, банків даних, баз знань тощо);

6) надає можливість залучення до новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій, спрямована на підвищення освітнього рівня;

7) при дотриманні певних правил допускає спілкування через мережі зв'язку з іншими учнями і викладачами, що, з одного боку, дає їм змогу деякою мірою змінити обстановку, відчутти себе повноправними громадянами, а з іншого – усвідомити своє становище, тим самим знижуючи ймовірність вчинення злочинів у майбутньому;

8) при використанні телекомунікаційних технологій дає засудженим можливість здобути вищу освіту практично в будь-якій географічній точці без відвідування ВНЗ і безпосереднього контакту з викладачами;

9) створює можливість продовжити навчання після звільнення [8, с. 53].

Таким чином, взаємодія пенітенціарної та освітньої систем відіграє важливу роль в контексті профілактики злочинності. Для підвищення рівня даної взаємодії, необхідно внести ряд змін до КВК України та законів України «Про освіту», «Про вищу освіту».

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо аналіз питання взаємодії Державної кримінально-виконавчої служби України зі спеціальними суб'єктами протидії злочинності.

Список використаної літератури:

1. Фоменко А.Є. Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності Національної поліції України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2021. 32 с.
2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення 03.08.2018 р.).
3. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. 160-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення 03.08.2021 р.).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 03.05.2018 р.).
5. Шевченко О.Д. Взаємодія пенітенціарної, освітньої та державно-правової систем з питань, що стосуються забезпечення права на здобуття освіти засудженими до позбавлення волі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 2. Том 3. С. 33-35.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 03.05.2021 р.).
7. Гречанюк С.К. Організаційно-правові засади взаємодії кримінально-виконавчих установ з державними органами та недержавними організаціями: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2006. 253 с.
8. Градецький А.В. Освіта як засіб виправлення засуджених. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2015. № 1 (47). С. 51-55.

Spilnyk S. I. Interaction of penitentiary and educational systems in the context of crime prevention

The relevance of the article is that the State Penitentiary Service of Ukraine is one of the subjects of combating crime. Combating crime is a continuous process that is implemented through the activities of a number of actors. To date, there are a number of such entities at the legislative and regulatory levels. It is clear that effective counteraction to crime is possible only as a result of their interaction. Otherwise, these entities will not only fail to achieve their goals, but will also interfere with each other. The aim of the article is to study the interaction of the penitentiary and educational systems in terms of crime prevention. The article considers the issue of interaction between the penitentiary and educational systems in terms of crime prevention. The position was supported, according to which the subjects of combating crime are differentiated into two groups: special subjects and those operating at the general social level. It has been established that the availability of education is an important factor that allows convicts to find a job quickly after serving their sentences, which accelerates the process of their re-socialization. Emphasis was placed on the problem of the possibility for convicts to receive higher education. It is proved that the solution to this problem is: 1) providing opportunities for convicts to receive higher education through distance learning; 2) introduction of the institute of coordinators; 3) making appropriate changes to the CEC of Ukraine; 4) settling the issue of the possibility of providing practical training for convicts who will study in higher education institutions; 5) making the necessary changes to the laws of Ukraine «On Education», «On Higher Education», etc. It is emphasized that distance learning in the pandemic era has proven itself as a modern and progressive means of obtaining information. With the help of distance learning, convicts will be able to receive quality education, the availability of which will a priori increase their ability to get a decent job after serving their sentences and, as a result, to embark on the path of final correction and socialization. It is concluded that the interaction of the penitentiary and educational systems plays an important role in the context of crime prevention. To increase the level of this interaction, it is necessary to make a number of changes to the Criminal Executive Code of Ukraine and the laws of Ukraine «On Education», «On Higher Education».

Key words: subjects of counteraction to crime, crime, counteraction to crime, prevention, criminology, State Penitentiary Service of Ukraine.